

UDK 94 (497 Vlasi)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. kolovoza 2007.
Prihvaćeno za tisak: 3. prosinca 2007.

Vlasi, polinomičan narod

Zef Mirdita

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska

U ovom radu autor nastavlja svoje istraživanje o problemu Vlaha od njihove povijesne pojave do kraja XX. stoljeća. Na osnovi analize relevantne literature i izvora autor raspravlja o imenu "Arumun", odnosno "Vlah", o problemu njihove etnogeneze, njihovu udijelu u povijesti Bizanta, Osmanskoga Carstva, balkanskih naroda, o borbi Vlaha za nacionalno osvješćenje i političko-kulturno i duhovno oslobođenje. Iako su postali paradigma balkanskih naroda, ipak, bilo je, takoreći, nemoguće očuvanje vlašskog etničkog identiteta u dijaspori, ne samo na Balkanu, nego i diljem Europe.

Ključne riječi: Arămân, Vlasi, Volcae, Walch, Welsch, latinitet, romanitet, Balkan, kršćanstvo, arijanstvo, semiarijanstvo, pravoslavlje, bogumili, islam, dijaspora.

Uvod

Prema Gustavu Weigandu postoji zajednički naziv za sva vlaška plemena, a to je: Arămâni, Armâni.¹ Međutim, Vlasi se nazivaju i karakterističnim lokalnim ime-

1 WEIGAND, Gustav, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch – historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*. Erster Band. Leipzig, 1895.: I.; ARVINTE, Vasile, *Le roumain. Geschichte der Reflexion über die romanischen Sprachen – Histoire de la réflexion sur les langues romanes. Désignations des langues de la Romania du Sud-Est – Bezeichnungen für die Sprachen der Südostromania*, u: *Romanische Sprachgeschichte – Histoire linguistique de la Romania. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen – Manuel international d'histoire linguistique de la Romania*. Herausgegeben von /Édité par Gerhard Ernst, Martin – Dietrich Glessgen, Christian Schmidt, Wolfgang Schweickard, 1. Teilband/ Tome 1. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2003., 156., 159. (Dalje: RSG, I/2003.)

nima, kao što su Karaguni prema crnoj kabanici i Fărșiroṭ prema lokalitetu Fras-hër (Frašr)² u Albaniji.

Arumuni iz Aspropotamije ako rabe riječ *amu* "sad" mjesto grčkoga *tora* "sad", zovu se *Arumeni* neovisno je li riječ o Karagunima ili Fărșiroṭima. Njih Grci nazivaju također i nadimkom *Brudzo-vlak*. Arumuni Karaguni nazivaju *Karagunima* Grke sjeverne Tesalije, stanovnike Mavrovunija i one koji žive na ravnicama Kardhitse, a koji su nekada bili jako izmiješani s Arumunima. U Akarnaniji, pak, Grci nazivaju *Karagunides* one Arumune koji žive u Manjani, a koji su srodniji Fărșiroṭima nego li Karagunima.

Međutim, ako polazimo od podataka raznih putopisaca, konkretno od F. C. H. L. Pouquevillea³, W. M. Leaka⁴, A. J. B. Wace, M. A. and M. S. Thompson, M. A.⁵, i drugih koji su se, putujući kroz vlaška područja, upoznali ne samo s njihovim životom, socijalnim strukturama, načinom privređivanja, duhovnom i materijalnom kulturom, nego i s činjenicom da se Vlasi, odnosno Arumuni sastoje od različitih plemena, koja se međusobno razlikuju ne samo po karakteru nego i po mentalitetu, ne treba nas iznenaditi njihova polinomičnost.

S druge, pak, strane u ranom srednjem vijeku, pa i kasnije, kada se Vlasi pojavljuju na ovim područjima, ali ne samo oni, etnički gledano, Balkanski je poluotok u stalnom komešanju, previranju i preobrazbi. Stoga je teško govoriti o nekoj etničkoj slici tijekom toga razdoblja koje je još uvijek tamno, i to ne samo zbog nedostatka dokumenata, nego i zato što su oni koje posjedujemo, što se navedenog problema tiče, ne samo nesigurni, nego i sadrže neobjašnjive etničke nazive s današnjih stajališta znanstvene etnologije.

Nadalje, poznata je činjenica da se s renesansom u objašnjenju etničke slike i etimologije imena naroda počelo polaziti od postojeće etničke stvarnosti, pa i onda kada su se pri tome rabila fantastična objašnjenja.

U Akarnaniji nalazimo naziv *Pistiki*, a koji se odnosi na mali broj Arumuna Etolije i Akarnanije, čije je stanovništvo u srednjem vijeku sačinjavalo Malu Vlahiju. Isto je ime posvjedočeno i u Maloj Aziji, gdje su njegovi nosioci potpuno grecizirani, kao što je slučaj s Arumunima u Beotiji koji se zovu *Bomi*.

U Grčkoj, konkretno u Atici i Beotiji, pod imenom "Vlah", bez obzira na to da li se radi o Albancima ili pak o Arumunima, podrazumijevaju se seljaci. Za obje zajednice može se upotrijebiti naziv *Vlachipimenes*. Taj je naziv novijeg datuma, stvoren

² ARVINTE, Vasile, RSG, I/2003., 160. Postoji mišljenje da bi to ime došlo od imena mjesta Farsale, gdje je Pompej doživio poraz, i gdje je bilo Vlaha. Ta je konstatacija ipak nevjerojatna. Nema dvojbe da to ime dolazi od imena lokaliteta Fras-hër (Frašr) u Albaniji. (v. WINNIFRITH, T. J., *Scattered Eagles. Balkan Fragments*. "Duckworth", London, 1995., 30.; ARVINTE, Vasil, RSG, I/2003., 160.)

³ POUQUEVILLE, F. C. H. L., *Voyage de la Grèce*. Vol. 2, Paris, 1826., 333. – 397.

⁴ LEAKE, William M., *Travels in northern Greece I*, London, 1835., 274. – 311.

⁵ WACE, A. J. B., M. A. and THOMPSON, M. S., M. A., *The Nomads of the Balkans. An Account of Life and Customs among the Vlachs of Northern Pindus*, London: Methuen & CO LTD – New York: Biblio & Tanen, 1972. (reprint); WINNIFRITH, T. J., *The Vlachs. The History of a Balkan People* "Duckworth", London, 1987.

od obrazovanih ljudi, a odnosio se isključivo na Arumune. Kao podrugljivi nadimak upotrebljava se i pojam *Kutsovlas* (*Kuco-Vlasi*) “*Hromi Vlasi*”.⁶

Postoji također i ime *Tšipani*, a odnosi se na one Arumune, čije žene nose veliku maramu na ramenima, što je karakteristično osobito za žene Manjana i Färširota. Taj se čisti lokalni izraz odnosi na sjeverne krajeve. Međutim, ipak, ne postoji vlaško pleme koje nosi ime Tšipani.

Färširote Grci nazivaju i *Arvanitóvlachi*. Tako ih nazivaju jer su podrijetlom iz Albanije i govore albanski jezik. Nazivaju ih također i *Dot*, jer često upotrebljavaju rječicu *dot* sa značenjem “ništa”, a za istu riječ Karaguni imaju *hič* “ništa” ili pak *dip* “ništa”. Obje ove rječice postoje s istim značenjem i u albanskom jeziku.⁷

Färširote u južnom Epiru nazivaju i *Kambisi*, jer zimuju zapadno od Arte u Kamposima (Kambosima).

Vlahe stočare iz Tesalije, koji plemenski pripadaju Färširotima, naziva se *Katšauni* (*Katšuni*) i *Bojiš*, a one koji su prešli na poljoprivredu zovu *Motseni*. To ime podsjećá na ime jednog vlašskog plemena u Transilvaniji, što jasno dokazuje njihovo južno podrijetlo. Färširotima pripadaju i *Gura* i *Tšuli*, odnosno Suli, u južnoj Albaniji.

Pod imenom *Kopatšar* (*Kupătšár*) podrazumijevaju se oni Arumuni koji su zadržali nošnju, običaje i zakone, ali umjesto vlaški odnosno arumunski govore grčki. Iako su ovi bez sumnje vlašškoga podrijetla, ostali Arumuni mrze ih zato što su zaboravili vlaški odnosno arumunski jezik.

Cincari je, pak, nadjevak, dan od Srba. Odnosi se na Arumune, ali i na Slavene koji su se zajedno s njima iselili iz Makedonije na područje na kojem žive Srbi. Ime su dobili po tome što ti doseljeni Arumuni za “pet” umjesto *činč*, što je karakteristično za dakorumunski, izgovaraju *cinc*. Takav naziv za Arumune karakterističan je samo za Srbe koji su imali tijesne odnose s Dakorumunima koji žive sjeveroistočno od njih. Ime *Cincar* poznato je u Mađarskoj i u Rumunjskoj, ali vrlo je malo prisutno na jugu. Samo se u Epiru može tu i tamo čuti, i to samo u pejorativnom smislu.⁹

⁶ Antonio Baldacci drži da je naziv Kucovlas (Cuzzovlahi) nastao još u vrijeme osmanskih osvajanja. Naime, nazivajući ih kucovlasima ili “Mali Vlasi”, Turci su htjeli praviti razliku između njih i “Velikih Vlaha”, odnosno Rumunije u pravom smislu riječi. (BALDACCI, Antonio, *Studi speciali Albanesi*. Vol. I. Serie storico-politica. Anonima Romana Editoriale. Roma, 1932., 36., bilj. 3.).

⁷ WEIGAND, Gustav, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo – Romanewn oder Zinzaren*. Zweiter Band. Leipzig, 1894., 346.

⁸ Pleme Boja postoji i na Kosovu, konkretno u okolini Kline. Iako se oni deklariraju kao Albanci, neki drže da su to islamizirani Crnogorci od plemena Bojovića.

⁹ WEIGAND, G., op. cit., 1895., 273. – 277. Neki od Arumuna smatraju da su Sarakačani (Karakáčani) stočari nomadi koji govore grčki i žive u Tesaliji i Makedoniji, a zbog odjeće, koja je slična onoj koju nose Färširoti, smatraju se da su arumunskoga podrijetla. Međutim, G. Weigand, na osnovi načina života i izgleda lica, zaključuje da bi oni bili pravi Grci. Istina i oni, kao i Arumuni, imaju Tselingas (Čelinika). Uostalom oni ne sklapaju brakove s Arumunima. Dapače oni su u neprijateljskim odnosima s Arumunima, osobito s Albancima, za razliku od Arumuna koji su u vrlo dobrim odnosima s Albancima. (WEIGAND, G., op. cit., 1895., 277.)

Osim navedenih lokalnih imena ima i drugih, kao što su *Karagulis* "straža", a to je onaj koji tu dužnost obavlja danju i noću nad svojim stadima. I u Makedoniji sami se pastiri nazivaju *Colbans*, zapravo turski Čobanin "pastir".¹⁰

U Albaniji također postoji nekoliko imena za Arumune. To su: *Epirați* za Arumune iz Epira; zatim *Gogolar* za Vlahe iz Prizrena i Debra u Makedoniji; *Grāmusteni* su Arumuni s planina Gramos; *Karaguni* često se koristi za utvrđivanje razlike između njih i Färširoța, međutim to ime nose i oni Arumuni koji govore albanski; *Moscopoleni* ili *Voskopojari* su Arumuni iz Moskopolja odnosno Voskopoje i njegove okolice; *Myzeqarë* (Mizećari) su Vlasi koji žive na području Mizećeje u Albaniji.¹¹ I na kraju, zovu se i *Rëmeri*, što je albansko ime za Arumune, a dolazi od latinskoga *Romani*. Giuseppe Valentini¹² kaže da Albanci Arumune često zovu i *çoban*, "pastir", a možda i karavandije.¹³ U Albanaca za Vlahe postoji i pejorativni naziv "Llaciface", kao što je za Srbe "Cincari."

U Bosni i Dalmaciji *V l a s i m a*¹⁴ se zove pravoslavno stanovništvo, a u Istri nalazimo takozvane Istrorumune koji se zovu i *T š i r i b i r i* (Ćiribiri), a njihov se jezik zove tširibirski (ćiribirski) ili vlaški.¹⁵

Cincare,¹⁶ odnosno, kako oni sami sebe nazivaju Arumune, Srbi, Bugari i Makedonci još nazivaju *Crnovunci*,¹⁷ *Karakačani*¹⁸, odnosno Karavlasi, *Karagunid*, odnosno *Ka-*

¹⁰ POUQUEVILLE, F. C. H. L., u: STAHL, Paul Henri, *Ethnologie de l'Europe du Sud-est*. Une anthologie. Paris, 1974., 54.

¹¹ PEYFUSS, M. D., *Die aromunische Frage. Ihre Entwicklung von Ursprung bis zum Frieden von Bukarest (1913) und die Haltung Österreich - Ungarns*. Böhlau Wien - Köln - Graz, 1974., 12., bilj. 12.

¹² VALENTINI, Giuseppe, "Elemento Vlach nella zona scutarina nel sec. XV", u: *Südosteuropa unter Halbmond*. Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropäischen Völker während der Türkenzeit. Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des nahen Orients begründet von Rudolf Trofenik. XVI. Band. München, 1975., 269.-274.

¹³ Idem, 1975., 270.

¹⁴ Prema G. Weigandu na području Lapsišta, južno od Kastorije u Makedoniji, žive Pomaci, koji su, iako su prihvatili islam, zadržali svoj materinjski grčki jezik. Njih nazivaju podrugljivim imenom *Valachadhes*, odnosno *Valachades*, što nema nikakve veze sa imenom *Walachi*, odnosno *Vlasi*. Zapravo, taj podrugljiv naziv nose stoga što, osim pozdravnog izraza na turskom jeziku *Ewalach*, "zbogom", druge turske riječi i ne znaju. Istina postoje i vlaški Pomaci, ali samo u naselju Nante na području Vlahomegljena, sjeveroistočno od Vodena. (WEIGAND, G., op. cit. 1895., 128.; Idem, *Ethnographie von Makedonien Geschichtlich - nationaler, sprachlich- statistischer Teil*. Leipzig, 1924. (reprint: Sofia, 1981.), 85.)

¹⁵ WEIGAND, G., op. cit., 1895. pag. 273.; KOVAČEC, August, *Istroromâna*, u: *Tratat de dialectologie românescă*, Craiova, 1984., 553.

¹⁶ POPOVIĆ, D. J., *O Cincarima. Prilozi pitanja postanka našeg građanskog društva*. Drugo izdanje. Beograd, 1937.

¹⁷ NOVAKOVIĆ, Stojan, *Selo, Beograd*, 1965., 33. On *Crnogunje* poistovjećuje sa Sarakačanima, što nije ispravno.

¹⁸ Naziv "Karakačani" odnosi se na *crnu vlašku ovcu* ili *karakačanku* ("stari soj"). Radi se, naime, o *Crnim Vlasima* ili *Karavlasima* koji su to ime dobili od okolnih Makedonaca, jer su iz staroga kraja, odnosno iz južne Albanije, došli s rasnim, odnosno crnim ovcama, koje su se prilagodile klimi ovih krajeva. (TRIFUNOVSKI, Jovan F., *Današnji vlaški katun u Makedoniji*, u: Simpozijum o srednjovjekovnom katunu održan 24. i 25. novembra 1961. godine. Naučno društvo Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja, knj. II. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. I., Sarajevo, 1963., 183.). Karakačane, odnosno Sarakačane,

ragunides,¹⁹ *Ašanima* (na srpskom i bugarskom), *Kucovlasi*, što zapravo znači “*Hromi Vlasi*”,²⁰ *Bijeli Vlasi*,²¹ arnautski Vlasi, Karakolčani, Sarakačani i Färşiroři u Makedoniji.²²

Zanimljiva je evolucija vlašskog imena u ugarskim latinskim ispravama. Poznato je, naime, da je tradicionalno ime za Vlahe u Mađarskoj *oláh*. Ovaj se naziv, kao i *olasz* u mađarskom jeziku odnosi na Talijane. To se ime po prvi put, koliko se do sada zna, spominje 1283. godine kao *Olahteluk*. Na osnovi latinskih isprava ima pet tipova i nekoliko podtipova tog imena.

1. *Blaci*, *Blacci*, *Blachi*. Taj tip karakterističan je za papinske isprave iz 1222. i 1223.-1224. godine. Kasnije se javlja samo jednom, i to u saksonskoj ispravi 1366. godine, kao *Blaccorum*, *Blacci*, *Blaccorum*, iako se smatra da je to pogrešno.

Taj je tip, koji počinje grupom *bl-* najstariji. Vrlo je čest u mađarskim kronikama s kraja XII. i tijekom XIII. stoljeća. Budući da mađarski jezik ne trpi grupu *bl-* na početku riječi, teško je prihvatljivo da je ona nastala u Mađara. To je zapravo “forma Slavica nominis”, što jasno govori da Mađari iz vremena ovih dokumenata još uvijek nisu imali svoj naziv za Vlahe, odnosno Rumunje.

2. *Olaci*, *Olachi*, *Olahi*. Taj se naziv prvi put spominje 1228. godine. Međutim, počevši od 1247. godine pa nadalje taj je oblik najčešći u mađarskim ispravama, i to kao *Olacis*, *Olacorum*, *Olacos*, *Olako* itd., odnosno *Olachorum*, *Olachis*, *Olachys*, *Olachus* ili, pak, kao *Olahos*, *Olahus*, *Olahi*. Svi se navedeni oblici javljaju od sredine XIII., pa tijekom XIV. stoljeća. Navedeni oblici posvjedočeni su i pridjevnim izvedenicama, i to s jedne strane kao “hapax legomenon” *olaceus* (1322): *villis olaceis*, a s druge strane kao izvedenica *olacalis*, koju rijetko nalazimo: *villa olakalis* (1341) i *possessiones olacales* (1350).

G. Weigand drži Grcima (v. WEIGAND, G., op. cit., 1895., 277.). Međutim, Noel Malcolm smatra da je naziv *Karakačan* turska riječ znači “*crni odstupnik*”. Oni, istina, odavno govore grčki, ali još uvijek predstavljaju tajnu. (MALCOLM, N., *Bosnia. A Short History*. London, 1994., 77., bilj. 29.; Idem, *Povijest Bosne. Kratki pregled*. Erasmus – Svjedočanstva. Zagreb – Sarajevo, 1995., 104., bilj. 29).

¹⁹ NOVAKOVIĆ, Stojan, op. cit., pag. 26., bilj. 1. Zovu se tako po crnom ogrtaču, odnosno kabanici, koju nose pastiri.

²⁰ Pojam Karaguni po svoj je prilici “inačica koja je pučkom etimologijom nastala od turskog *küçük eflak*, *malog Vlaha*.” (MALCOLM, N., op. cit., 1994., 74.; Idem, op. cit., 1995., 100).

²¹ Ovaj se pojam, prema Ivanu Lučiću (LUCIUS, J., *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelodami 1666., 459) upotrebljavao kao opozicija za *Karagune*, odnosno *Crnogunje*. Odnosi se “na poseban val tih Vlaha (koji je) zapljusnuo Hercegovinu i Dalmaciju donijevši sa sobom i to ime, koje su zacijelo bili dobili na području gdje se govorio grčki.” (MALCOLM, N., op. cit., 1994., 77.; Idem, op. cit., 1995., 104.). Konstantin Jireček kaže da “Bijeli Vlasi” pasu ovce, a “Crni Vlasi” konje. (v. JIREČEK, K., *Cestu po Bulharsku*, Praha, 1888., 220.).

²² THUNMANN, Johann, *Über die Geschichte der Albaner und der Wlachen* Nachdruck der Ausgabe von 1774 herausgegeben. und mit einer Einleitung versehen von Harald Haarmann. Band 4. Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1976., 347., bilj. u: KADLEC, Karel, *Vlasi a valašké právo v zemích slovanských a uherských Svodem podáicun prehled theorii o vzniku Rumunského národa v Praze 1916*; MIRDITA, Zef, “Pokušaji rasvjetljavanja i rješavanja problema fenomena “planinskih” odnosno “pastirskih” socijalnih struktura Balkana, u: Povijesni prilozi. God. 12./1993., 298.-300. (Dalje: PP) [Institut za suvremenu povijest/ Hrvatski institut za povijest, Zagreb].

3. *Volaci, Volachi, Volahi, Volachys*. To su veoma rijetki oblici koji se javljaju krajem XIII., te tijekom XIV. i XV. stoljeća, a u XVI. stoljeću odnose se na Ruthene koji se drugačije zovu i *volachi* (1576. g.).

4. *Valachus* i *Valachalis* (ili *Valachica*). Oba ova oblika ostala su dugo vremena strana mađarskom latinitetu. U XIII. stoljeću i u papinskoj ispravi (1234.) spominju se *Walati, Walathis*, a 1260. godine u ispravi koja govori o pobjedi Otokara u Češkoj: *Valachorum*. Oba oblika nalaze se u ispravama strane redakcije.

5. U stranim, pak, ispravama, i to uglavnom u papinskim ispravama XIV. stoljeća, upotrebljavaju se slijedeći oblici: *Wlachie, Wlachos, Wlachiam, nationis Wlachorum, Wlachonibus, Wlachones, Wlachonum*.

Misli se da su te varijante *Olachi-Volachi* stvorene od naroda i adaptirane zahtjevima eufonije mađarskog jezika. Prvi spomen tih naziva iz godine je 1247., dakle nakon invazije Mongola 1241.-1242. godine. Uostalom slavenski *vlachъ*, koji se možda izgovarao *ulah*, u mađarskom daje **vulah*, a ne **valach*, a zatim *uláh, oláh*, odnosno *voláh*. Ovaj posljednji oblik, koji je potvrđen latinskim varijantama tipa *Volachus*, upotrebljavao se osobito na području sjeveroistočne Ugarske.

Ipak, varijanta *Olachus*, plural *Olachi*, pridjev *Olachalis*, potvrđena je sredinom XIV. stoljeća. U svakom slučaju to je najrasprostranjeniji oblik. Međutim, u pismu pape Klementa VI. (1342.-1352.), poslanom 1345. godine Ludoviku I, ugarskom kralju, stoji "*quod Olachi Romani*". To je jedini slučaj da se uz *Olachus* spominje i pridjev *Romanus*.

Oko riječi "*Romanus*" u ovome pismu postoje dva suprotna mišljenja. Prema jednome papa je htio time upozoriti na rimsko podrijetlo *Olacha*, tj. Vlaha, a drugi misle da je time papa navodno htio upozoriti na razliku između Rumunja i neplemića, pošto je u Valahiji pojam *român* dugo bio naziv za robove u siromašnim provincijama.²³

Također samo jednom posvjedočen je i oblik *Alachalis*, i to u pismu pape Ivana XXII. (1316.-1334.) prelatima Ugarske 1328. godine, da ne budu prestrogi prema Kumanima, Alachima i Slavenima kako ih ne bi udaljili od Crkve. Zapravo, prema mišljenju mađarske znanosti, taj pojam odražava utjecaj europskog latiniteta na Ugarsku.

Mađarski naziv *Oláh* za Vlahe, odnosno Rumunje, pojavljuje se tek sredinom XIII. st., što je za mađarsku historiografiju i dokaz da kontakti Mađara s balkanskim narodom, odnosno Vlasima, nisu stariji od toga vremena. Drugim riječima, upravo ovaj oblik naziva za Vlahe za mađarsku je historiografiju jedan od dokaza za relativno kasno doseljavanje Rumunja na povijesno područje Mađarske, svakako ne prije provale Tatara. A tradicionalni oblici mađarskog latiniteta su *Olachus (Volachus)*, a ne *Valachus, Valachalis*.²⁴

²³ GALDI, Ladislaus, *Introduction*, u: *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Galdi. Eddiderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai. Budapestini, 1941., 106., bilj. 1.* (Dalje: DHVHI) [Études sur l'Europe centre - orientale dirigées par E. Lukinich, N° 29.]

²⁴ Idem, XLI. - XLVII.

Za razliku od izvornog imena "Vlah", pojam Arumun za etničke Vlahe na Balkanu stvoren je od obrazovanih ljudi u XVII. stoljeću.²⁵ Njima je bio cilj upozoriti na povijesni kontinuitet Arumuna, odnosno Vlaha, od Trajanovih Romana, od kojih su potekli i Dako-Rumunji, i to ne samo po jeziku i govoru nego i povijesnim dokumentima.

Međutim, postavlja se pitanje etimologije izvornog imena "Vlah" i njegova povijesnog nastanka. Naravno da se usko s njime postavlja i pitanje etnogeneze Vlaha.

Općenito je mišljenje da etnonim Vlah dolazi od *Volcae*,²⁶ imena velikog keltskog naroda kojeg spominju G. J. Cezar,²⁷ Tit Livije,²⁸ Strabon²⁹ i Justin,³⁰ a koji je bio sastavljen od različitih plemena. Poznato je da se krajem IV. i početkom III. st. pr. Kr. Kelti doseljavaju na balkansko područje, i to u dva navrata. Prvi put 280. godine pr. Kr. u pravcu Makedonije i Ilirije, a u drugoj su invaziji Kelta na Delfe 279. godine prije Kr. s Volcima sudjelovali i Tectosagesi, također veliko keltsko pleme. Obje su se ove invazije odvijale kroz područje Dardanije i Makedonije. Tit Livije o ovom drugom pohodu Kelta kaže sljedeće: "*Velika i silovita masa Gala, pokrenuta siromaštvom svoje zemlje ili željom za pljačkom, misleći da joj nijedan od naroda kroz čiju je teritoriju imala da prođe nije ravan po snazi oružja, predvođena s Brenom dođe u Dardaniju. Tu izbi razdor: dvadeset tisuća ljudi s poglavarima Lonorijem i Lutarijem odvoje se od Brena i upute u Trakiju*"³¹ Drugi, pak, nastave put prema Grčkoj. Koliko god da su se Kelti, koji su na ovome pohodu doživjeli poraz raspršili na sve strane, ipak, ih je ostalo i na tome području, a dio se, pod vodstvom Bathanata, probio do Podunavlja, gdje su se nastanili, i poznati su pod imenom Skordisci.³²

Navedeno područje vrlo je važno za razumijevanje etnogenetskoga procesa Vlaha. Naime, to je bilo područje između Trakije, Makedonije i Dardanije, odnosno životni prostor tračkog plemena Besa.³³ K tomu još treba reći da u Meziju, Trakiju i Makedoniju dolaze također mnogi skitski narodi, kao što su Peucini, Trutungi, Austro-

²⁵ PAPANACE, Konstantin, *Refleksii vrz istoriskata sudbina na Aromancite (Istoriska studija)*, Skopje, 2001., 25. [Preveo Dimo N. Dimčev. Biblioteca Natsională Armănescă "Constantin Belemace" Colectsia "MOSCOPOLI"]

²⁶ TOMASCHEK, Wilhelm, *Die alten Thraker*. Eine ethnologische Untersuchung. Bd. IV./1., Wien, 1980., 111. (reprint); PWRE Suppl. XV./1978., 237. -246.; ARVINTE, Vasile, RSG, I/ 2003., 161.

²⁷ G. J. Caesar, bell. Gall., VI., 24., 1.-3.

²⁸ T. Liv. XXI., 26, 6.

²⁹ Strabo IV, 1, 12-13.

³⁰ Iust. XXXII, 3, 9.

³¹ Liv. XXXVIII, 16, 1: "*Galli, magna hominum vis, seu inopia agri seu praediae spe, nullam gentem, per quas ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. Ibi seditio orta est; viginti milia hominum cum Lonorio ac Lutario regulis secessione facta a Brenno in Thraeciam iter avertunt.*"

³² ALFÖLDY, Geza, *Des territoires occupés par les Scordisques*, u: Acta antiqua academiae scientiarum hungaricae, XII., 1.-2./1964., 107. ss; PAPAZOGLU, Fanula, *Srednjobalkanska plemena u predimsko doba*. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Djela, knj. XXX., Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 1., Sarajevo, 1969., 209. -298.

³³ TOMASCHEK, Wilhelm, op. cit., 72. - 74.; DETSCHEW, Dimiter, *Die thrakischen Sprachreste*. 2. Auflage mit Bibliographie 1955-1974 von Živka Velkova. Wien, 1976., 57. - 59.

gothi, Virtingui, Sigipedi, Kelti,³⁴ zatim Gothi, Huni. Svi oni na tome području, koje je zapravo "*colluvies gentium*", to jest "mješina naroda", imaju udjela u etnogenetskom procesu.³⁵ A poznato je da je taj proces dugotrajan, podvrgnut utjecajima supstrata, superstrata i adstrata iz čega, integracijom i dezintegracijom raznih etnokulturnih elemenata, nastaje nova etnija s imenom prevladavajućeg čimbenika, što su konkretno u ovom slučaju *Volcae*, odnosno *Vlasi*. U tom procesu bez sumnje važnu su ulogu imali i italski kolonisti koji su bili nositelji rimske kulture i civilizacije, latinskog jezika, nošnje, pa i mentaliteta "*formam mentis*." Posrijedi je fenomen *romaniteta*, odnosno *latinитета*,³⁶ koji nije bio posvuda istog intenziteta. Za razliku od urbanih centara, selo i planinska područja ostali su izvan doticaja toga kulturnoga blaga. To potvrđuje i činjenica slabe prisutnosti latinskog jezika izvan urbanih sredina.³⁷ Jedino se u tom duhu može i treba shvatiti sintagma da su Vlasi paleobalkansko romanizirano stanovništvo. Jer amalgamiranje raznih etnokulturnih elemenata Vlaha nastavljeno je i nakon doseljenja avaro-slavenskih plemena na Balkan, o čemu govore pojmovi kao Vlaho-Richnini, Meglenski Vlasi, koji su, zapravo, mješavina Rumunja s područja Dunava, dovedenih od Pečenega, te pojmovi Arvanitovlasi, Servoarvanitobulgarovlasi i dr. Iz svega rečenoga može se zaključiti da su Vlasi, nastali na navedenom području, autohtono paleobalkansko latinizirano, odnosno romanizirano stanovništvo.

Istina, iako neki bizantski autori (Kekaumen, Chalkokondil)³⁸ govore o emigraciji sa sjevera prema jugu, ipak se na osnovi toponimije i drugog lingvističkog materijala dade zaključiti da se ne može govoriti o nekoj seobi Vlaha sa sjevera prema jugu. Stoga, bez obzira na polemike oko njihova podrijetla, *Vlasi su*, ipak, *zaseban i samosvojan narod koji nikada nije živio u zajedništvu s Rumunjima sjeverno od Dunava*.³⁹

Osim prihvaćenog mišljenja da je etnonim "Vlah" ušao u grčki jezik posredstvom balkanskih Slavena, koji ga od Germana preuzimaju u obliku *Walch*, *Welsch* sa značenjem stanovništvo romanskog⁴⁰ odnosno stranoga podrijetla, u novije vrijeme u znanstvenoj literaturi nalazimo mišljenje da je on ušao u grčki jezik neposredno

³⁴ SHA, Vita Claudii, VI., 2.

³⁵ PAPANACE, Konstantin, op. cit., 64. -68.

³⁶ DAICOVICI, Hadrian, *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*. A collection of Studies. Edit. Miron Constantinescu – Stefan Pascu – Petre Diaconu. Bucarest, 1975., 37.

³⁷ MIHĂESCU, Haralambie, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*. București – Paris, 1978.; KATIČIĆ, Radoslav, *Die Balkanprovincen*, u: Die Sprache im römischen Reich der Kaiserzeit. Kolloquium vom 8. bis 10. April 1974. Beihefte der Bonner Jahrbücher, Band 40., Köln-Bonn, 1980., 103. -120.; TOVAR, Antonio, *Das Vulgärlatein in den Provinzen*, u: Die Sprache im römischen Reich deder Kaiserzeit ..., 1980., 131.-142.

³⁸ MIRDITA, Zef, *Balkanski Vlasi u svjetlu podataka bizantskih autora*, u: PP, 14./1995., 42. ss.

³⁹ THUNMANN, Johann, op. cit., 323.-366.; WINNIFRITH, T. J., op. cit., 1987.; KASER, Karl, *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden. Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats*. Böhlau Verlag Wien – Köln – Weimar, 1992., 93.; MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb 2004. [Hrvatski institut za povijest, Zagreb]; GOUNARIS, Basil C., *Vlachs and "Their own" History*, u: Études balkaniques. Académie bulgare des sciences. Institut d'études balkaniques "L. Jivkova", Sofia, 1997., 75. – 84.

⁴⁰ ARVINTE, Vasile, *Vlah, Valah*, u: RSG, I/ 2003., 161. -162.

i usporedno preko germanskoga odnosno skandinavskih Varega, koji su dugo bili osobna straža bizantskoga cara. Latinski oblik *Valachus*, koji je bio u upotrebi na srednjovjekovnom Zapadu, postao je osnovica drugim romanskim jezicima⁴¹. Budući da se pojam "Vlah" od XI. stoljeća povezuje sa strukturama koje se bave stočarstvom, taj se etnički pojam proširio i na sve socijalne strukture koje su se bavile stočarstvom bez obzira kojoj etničkoj grupi one pripadale.

Premda se jedna skupina Vlaha pod imenom *Lachmienses* spominje još za vrijeme Justiniana I. (527.-565.), a u svezi s osnivanjem samostana Sv. Katarine na Sinaju,⁴² ime Vlah se u pisanim izvorima prije X. st. ne spominje. Razlog tomu treba tražiti u činjenici da su oni od Karakalina edikta 212. godine poslije Kr. bili obuhvaćeni grčkim nazivom *Rhomaioi*, koji se odnosio na slobodne stanovnike carstva koji su uživali rimsko građansko pravo i govorili latinski. Nakon Karakalina edikta počinje se u grčkim tekstovima praviti razlika između *Rhomaioi* i *Hellenes*.⁴³

Međutim, kada se Vlasi izdvajaju od zajednice *Rhomaioi*, bili oni Grci ili Zapadnjaci, ime Vlah javlja se u djelima bizantskih autora, kao posljedica njihove individualizacije. Time se označava i njihov definitivni ulaz u svjesnu povijest Europe. U djelima bizantskih autora govori se o njihovom sudjelovanju u političkim događajima na balkanskim područjima tijekom XI., XII., XIII. stoljeća i nadalje.

Prvo spominjanje Vlaha pod tim imenom u djelima bizantskih autora povezano s ubojstvom Davida, jednog od četiriju kometopula, između Kastorije i Prespe kod mjesta zvanog "Lijepi Hrastovi".⁴⁴ To se dogodilo 976. godine, a djelo je Vlaha o d i t a i, tj. Vlaha "putnika", odnosno "karavanlija", koji su bili u službi Bizanta s obavezom čuvanja magistralnog puta Via Egnatia, koji je povezivao Drač i Apoloniju sa Solunom.

Vlasi sjeverne Grčke, Epira i južne Makedonije na početku su obitavali u planinskim predjelima tih područja. Međutim, kasnije, malo po malo pružaju se na jugu Tesalije sve do planine Ftiotide, Etolije i Akarnanije. Već od XI. stoljeća bizantski autori i drugi povijesni izvori čitavo ovo područje tretiraju kao vlaško. Tako se Tesalija (Helada) u početku XIII. stoljeća počinje zvati Velika Vlahija, Etolija i Akarnanija Mala Vlahija itd. Osim tih etnogeografskih naziva postoje Gornja i Donja Vlahija, koje se odnose na Vlahe Pinda i Ahaje. Oni su zapravo posvuda posvjedočeni kako na Halkidiku, na planinama Rodopa, na azijskom dijelu Bospora, u Atici, Eubeji, na Peloponezu, tako i na Krfu i drugim jonskim otocima.⁴⁵ To uostalom potvrđuje ne samo

⁴¹ POGHIRC, Cicerone, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivance et évolution*, u: Les Aroumains. Centre d'Études des civilisations de l'Europe Central et du Sud-est. Cahiers. N° 8 INALCO. Publications Langues · O. Paris, 1989., 10. (Dalje: Les Aroumains).

⁴² EUTYCHI patriarchae Alexandrini *Annales*, u: J. P. Migne, *Patrologiae completus series graeca*. Paris, 1857., CXI., col. 107., 165.-168.; NANDRIS, John G., *The Jebaliyech of Mount Sinai and the Land of Vlach*, u: *Quaderni di Studi Arabi* 8, Venezia, 1990., 53.-54.; MIRDITA, Zef, *PP*, 14./1995., 56.-58.

⁴³ ARVINTE, Vasile, *RSG/2003.*, 157. ss

⁴⁴ MIRDITA, Zef, *PP*, 14./1995., 45- 46.; Idem, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 23.

⁴⁵ NĂSTUREL, Petre Ș., *Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare jusqu' à la conquête*, u: Les Aroumains, 1989., 56.-61.; MIRDITA, Zef, *PP*, 14./1995., 42.-49.; Idem, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 17.-33.

mnogobrojnost vlaške populacije, nego i socijalnu organiziranost Vlaha u Bizantskom Carstvu, njihovo sudjelovanje u duhovnoj i materijalnoj kulturi toga carstva i njihovu sposobnost da se organizirano suprotstave bizantskoj vlasti. O tome govore razni socijalno-politički nazivi: *arhont*, *primićuri*, *knez*, *prokritoi* (čelnici)⁴⁶, *župani*.⁴⁷ Svi su oni bili upravni ili vojni predstavnici, poglavari roda ili plemena koji su obavljali političke, sudske, administrativne, vojne i ekonomske funkcije. Tipični oblici društvene organizacije Vlaha jesu “zadruga”, odnosno “*falkare*”⁴⁸ i “*katuni*”,⁴⁹ kao povremena naselja, karakteristična za stepske socijalne zajednice, a koja su preko nomadskih elemenata donijeli Avari. Takve etno-socijalne strukture žive na širokim područjima Balkanskoga poluotoka, a prepoznate su kao Vlasi u Rumunjskoj i Moldaviji, Arumuni u Grčkoj, Albaniji i u Makedoniji, te Megleno-Rumunji na makedonsko-grčkoj granici i Vlasi Pinda – Olimpa. Iz ovog su se područja Vlasi širili početkom turskog razdoblja.

Neki su Vlasi pravno-ekonomski pripadali državi, feudalcima, samostanima, a drugi su bili slobodni. Neki su Vlasi imali položaj *pareka* (sličan *vicinima*, tj. “susjedima”) s istim značenjem kao u podunavskoj Vlahiji. S društveno-pravno-ekonomskoga stajališta oni bi bili neka vrst robova koji su posjedovali u vlasništvu komadić zemlje i nekoliko grla stoke. Osim *pareka*, bilo je i onih koji su označeni kao “*proskathemenes*”, a to su ljudi koji su bili nastanjeni na imanju nekoga svjetovnog ili crkvenoga gospodara, i to kao najamnici. Njihovi potomci bili su poznati pod imenom “*kathemenes*.” Neki Vlasi dugo su bili nastanjeni kao najamnici. Bilo je i onih koji se u djelima bizantskih autora spominju kao *douloi* – “robovi”, “sluge”, a i *douloparekoi*.⁵⁰

Važno je, ipak, konstatirati da bizantski autori ime “Vlah” upotrebljavaju u etničkom značenju, i to tijekom cijele vladavine Bizantskog Carstva. Tako Ana Komnena u svome djelu “Aleksiada,” govoreći o regrutaciji vojske protiv Pečenega 1091. godine, između ostaloga kaže da je osim Bugara bilo i “*onih koji su vodili nomadski život (obično u narodnom jeziku zvani Vlasi)*.” Važno je da se ime Vlah spominje uz etničko ime Bugari. Da je kojim slučajem Ana Komnena htjela spomenuti opći naziv “pastir”, onda bi upotrijebila postojeće izraze kao što su: *poimèn*, *boskos*, *pistikos* i dr.⁵¹

Vlasi su bili važan vojni čimbenik na Balkanu. To pokazuje i ustanak Vlaha iz Tesalije, podržanih od Bugara i Grka iz Larise 1066. godine, koji je bio uzrokovan fiskalnim nametima bizantske carske vlasti, kao i njihovo sudjelovanje u formiranju “Drugog bugarskog carstva” 1185. godine s braćom Petrom i Asenom na čelu.⁵² Upravo “*istodobna upotreba dvaju etničkih imena čini se da jako dobro govori u pri-*

⁴⁶ WEIGAND, G., op. cit., 1895., 183., 186.

⁴⁷ WEIGAND, G., op. cit., 1895., 275.; NĀSTUREL, P. Š., op. cit., 61. – 64.

⁴⁸ WEIGAND, G., op. cit., 1895., 160., 275.; PAPANAČE, Konstantin, op. cit., 76.

⁴⁹ MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004.

⁵⁰ NĀSTUREL, P. Š., op. cit., 64.–65.

⁵¹ MIRDITA, Zef, PP, 14./1995., 66.

⁵² WOLFF, Robert Lee, *The Second Bulgarian Empire. Its origin and history to 1204.*, u: Speculum, Vol. XXIV/2/, 1949., 167.–199.; MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 76. – 79.

log sudjelovanja dvaju različitih naroda koji žive jedan uz drugi i koji dijele zajedničku sudbinu".⁵³

Svoju neovisnost i političku organiziranost Vlasi zadržavaju i nakon zauzeća Carigrada od križara 1204. godine. Oni se javljaju ujedinjeni pod narodnim vođom, odnosno toparkom. Nakon 1259. godine pod Velikom Vlahijom nalaze se Tesalija, Olimp, Dorida, Lokrida, a na sjeveru planina Gramos, koja svoju neovisnost brani još pola stoljeća u teškim borbama protiv Epirskoga Despotata i Bizanta Paleologa. U XV. stoljeću Vlasi se bore protiv Turaka. Zahvaljujući svojem nepristupačnom geografskom položaju i hrabrosti dugo su pružali otpor Turcima i tako sačuvali svoju neovisnost i slobodu.

Što se pak kršćanstva Vlaha tiče, ono je bilo latinskog obreda, o čemu jasno govori latinska terminologija, iako su bili, kako veli bizantski autor Kekaumenes, nevjernici odnosno praznovjerni s mnogo poganskih elemenata. Bazilije II. Bugaroubojica (976.-1025.), potukavši makedonskog cara Samuila (976.-1014.),⁵⁴ čime se oslobodio opasnosti koja mu je prijetila sa sjevera, pripojio je 1018. godine te dijelove Bizantskom Carstvu. Suočen s pojavom Vlaha, koji su se borili protiv Bizanta, a koji su bili rasprostranjeni po čitavoj Bugarskoj, on je nastojao da ih stavi pod nadzor i na političko-socijalnom, i na duhovnom planu. U tu svrhu on 1020. godine osniva zasebnu episkopiju za Vlahe sa sjedištem u Vranju,⁵⁵ koja je bila pod jurisdikcijom Ohridske arhiepiskopije. Ta vlaška episkopija bila je namijenjena za sve Vlahe na Balkanu. U hrizovulji se, naime, među ostalim čita: "*isto tako, svi gradovi koji su bili zaboravljeni poveljom mojeg veličanstva bit će ipak podvrgnuti vlasti istoga sakrosanctnog arhiepiskopa koji će pobirati porez od svih pa i od Vlaha koji žive raspršeni po čitavoj Bugarskoj...*".⁵⁶ Riječ je, zapravo, o crkvenom porezu, koji su vjernici morali plaćati radi uzdržavanja episkopa i popova. Osim ove u XIV. stoljeću osnivaju se i druge episkopije za duhovne potrebe Vlaha, kao što su one u Lerini (tj. Florina/Grčka) ili u Prilepu u Makedoniji.⁵⁷

No, ipak se samo po sebi nameće pitanje: zašto se do 1020. godine ne spominje nijedna vlaška episkopija? Općenito se smatra da razlog tome treba tražiti u činjenici što su Bugari nasilno nametnuli Vlasima kršćanstvo istočnog obreda i slavenski jezik, podvrgnuvši ih postojećim episkopijama.⁵⁸ Po svojoj prilici prije toga Vlasi pripadali kršćanstvu zapadnog obreda, možda arijanskog ili semiarijanskog ispovijedanja. To se može zaključiti po tome što se upravo na tom području arijanstvo, odnosno semiarijanstvo, najduže održalo. A što se tiče obreda, to se može vidjeti na osnovi vjerske terminologije na njihovu jeziku. Međutim, iako im je nametnuto pra-

⁵³ NĀSTUREL, P. Š., op. cit., 69., 74., 78.

⁵⁴ OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*. "Prosveta", Beograd, 1969., 286. ss.

⁵⁵ MIRDITA, Zef, PP, 14./1995., 89.

⁵⁶ GELZER, H., *Ungedruckte und wenig bekannt Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche*, u: *Byzantinische Zeitschrift*, II./1893., pag. 46.; MIRDITA, Zef, PP, 14./1995., 89.

⁵⁷ MIRDITA, Zef, PP, 14./1995., 90.

⁵⁸ Idem, PP, 14./1995., 88.

voslavlje, a s njime i liturgijski jezik dotičnih autokefalnih pravoslavnih crkvi, oni su u svojim crkvama i liturgiji pjevali i molili na vlaškom jeziku.

Poznato je, naime, da je kršćanstvo nomadskih struktura ispremiješano s elementima poganstva i praznovjerja. Papa Grgur IX. (1227.-1241.), u pismu kralju Beli IV. od 14. XI. 1234. izričito kaže, “*da Vlasi, iako se imenom smatraju kršćanima (...) imaju običaje i obrede koje su kršćanskom imenu neprijateljski*”.⁵⁹ Uzme li se u obzir njihovo arijanstvo odnosno semarijanstvo s jedne strane, te Kekaumenovo kazivanje da su Vlasi nevjerni – istina riječ je o Vlasima Tesalije, Epira i Grčke – s druge strane, onda je shvatljiv i njihov lak prijelaz iz jednog vjerskog sustava u drugi, konkretno na bogumilstvo, tu, za bizantske pisce – *mnogoliku herez*,⁶⁰ karakterističnu za područja na kojima su živjeli balkanski Vlasi i čiji su bili izraziti predstavnici, pa onda i prijelaz na islam. Tu bogumilsku pripadnost Vlaha najočitije pokazuju “*stečci*”, nadgrobnih spomenici, prisutni osobito u istočnoj Hercegovini, pa i šire.⁶¹ Uostalom, treba istaknuti, da su Vlasi, zapravo, bogumilstvom pojačavali svoje političko i socijalno neprijateljstvo prema službenoj vlasti. Osim toga, njihov prelazak na bogumilstvo ili islam poticalo je i pravoslavno svećenstvo svojim pritiskom na katoličko pučanstvo, osobito zahtjevima poreza. Tog pritiska nisu bili pošteđeni ni pravoslavni Vlasi, kao nesrpski etnikon.

Vlasi se u osmanlijskim izvorima prvi put javljaju u XV. st. pod imenom *Eflâki*, *Eflâkân*. Tim se pojmom označavaju pripadnici “*različitih romaniziranih balkanskih etničkih zajednica*,” drugim riječima Porta taj pojam rabi u etničkom smislu.⁶²

Osmanlijsko su osvajanje Balkana Vlasi, odnosno *Eflâk*, uostalom kao i drugi balkanski narodi, dočekali na dva načina: s otporom i prilagođavanjem novonastaloj situaciji, tj. stupanjem u službu novoga gospodara. Vlasi nisu imali nikakva razloga da žale propast Bizanta, s kojim su stalno bili u ratnim sukobima. Osmanlije su pak sa svoje strane nastojali da Vlasima stečene privilegije i nadalje priznaju, a Vlasima planinskoga područja Pinda omogućeno je zadržati vlastitu samoupravu i socijalno-ekonomsku organizaciju. Pri tome su bili primorani samo na simboličan danak.⁶³

Privilegije su tesalskim Vlasima ostale za čitavo vrijeme vladavine Osmanlija nad Balkanskim poluotokom. Naime, oni su bili oslobođeni raznih nameta, zadržavajući tako svoje socijalno-ekonomske organizacije, odnosno samoupravu. U naknadu za to Vlasi su morali sudjelovati s određenim brojem vojnika na strani Osmanlija u napadu i osvajanju Carigrada 1453. godine. Te svoje privilegije sankcionirali su i na-

⁵⁹ Idem, PP, 14./1995., 36.; DHVHI., 1941., 17., n. 7.; POTHAST, A., *Regesta pontificum Romanorum inde ab a. 1198 ad a. 1304*, I Berlin, 1874., 83.

⁶⁰ MIRDITA, Zef, PP, 14./1995., 91.

⁶¹ MILOŠEVIĆ, Ante, *Stečci i Vlasi. Stečci i vlaške migracije 14. i 15. stoljeća u Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni*. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split. Split, 1991.; KASER, Karl, op. cit., 89.; MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 313.-314.

⁶² MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 39., bilj. 18.

⁶³ SIDOVSKI, dr. Kočo, *Aromancite vo Makedonija i na Balkanot vo XVIII-ot vek*, u: Dokumenti. God I., Broj 1 – Januari – Mart 2004.* Anlu I, Numirlu I, Ianarlu-Martsul, 2004., 16. (Dalje: Dokumenti) [Vlaško naučno društvo “Konstantin Belamaće” - Sutsata stinsifică armănească “Constantin Belamache”].

godbom iz 1468. godine, dakle prije njihova doseljavanja u Hrvatsku i Bosnu.⁶⁴ Takve privilegije nije imao nijedan drugi narod koji je stenjao pod vlašću Osmanlija.

Zbog ekonomskih čimbenika i osmansko-turskih ratova, Vlasi s područja Albanije, Grčke, Makedonije, te s Pinda-Olimpa, počinju emigrirati još početkom turskog razdoblja. Tako, u sklopu novostvorenih srednjovjekovnih balkanskih političkih država, koje ni etnički, a niti jezično nisu bile jednoobrazne, posvuda na Balkanu živi vlaški etnički element.

U srpskoj srednjovjekovnoj državi Vlasi se spominju u prvoj ispravi koju je Nemanja izdao u prilog hilendarskome manastiru. Zapravo velik broj srpskih carskih povelja, koje govore o Vlasima jasno pokazuje povećanje tog etničkog elementa koji je bio ne samo različit od srpskog, nego i rasprostranjen na čitavom području Srbije.⁶⁵ U tim poveljama vidi se da ih srpski vladari nude manastirima ako, naravno, nisu sačuvali autonomiju, kao što je to bio slučaj u *Starom Vlahu*, kraju između Drine i Lima, ili pak o *Valahiji* u Bosni. Valahija će u XV. stoljeću biti sastavni dio titule Nikole Iločkog "*Bosniae et Valachiae rex*" na natpisu na slici u bolnici Santo Spirito u Rimu (Sala Laucisi) koja ga predstavlja kod nogu pape Siksta IV. (1475.).⁶⁶ U XIV. i XV. stoljeću nastaju važni emigracijski pokreti vlašskog stanovništva s Kosova i oko Vardara prema sjeveru, te njihovo nastanjivanje u dolini Timoka i Morave.⁶⁷ Drugi, pak, dio tog vlašskog elementa u isto doba ide prema Nišu i dolinom Nišave prodire sve do Srednje Gore u Bugarskoj i zatim iz Sofije prema sjeverozapadu sve do srpske granice. U Crnoj Gori i Hercegovini identificirani su Vlasi u XIV. stoljeću.

I u ondašnjoj Hrvatskoj počinje širenje Vlaha od XII. do XIV. stoljeća. U Istri se spominju oko 1463. godine kao podanici velikaške obitelji Frankapana, a podrijetlom su s područja staroga Hrvatskoga Kraljevstva.

Habsburška Monarhija početkom XVI. stoljeća, da bi se zaštitila od osmanlijskih najezdi, dovodi Vlahe i smješta ih na granici, konkretno u Kninskoj krajini, stvarajući tako vojnu granicu. Njihovo se naseljavanje intenziviralo tek nakon bitke kod Siska 1593. godine. U novim područjima uživaju svoju autonomiju izraženu u tzv. *Statuta Valachorum*. To je nagodba iz 1630. godine, sklopljena između Habsburgovaca i Vlaha, i to voljom krajiških zapovjednika i vladara Ferdinanda II. Tom su nagodbom Vlasi bili oslobođeni feudalnih podavanja, dobili su unutarnju autonomiju, ograničenu na pravo izbora seoskog glavarara (kneza) i "velikih sudaca", No, te su pri-

⁶⁴ MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 322.; VALENTIĆ, Mirko, *Temeljne značajke povijesti Vojne Krajine*, u: PP, 10./1991., 14., 16.

⁶⁵ MIRDITA, Zef, PP, 14./1995., 27. -31.; Idem, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 143.- 182.

⁶⁶ CAZACU, Matei, *Les Valaques dans les Balkans occidedntaux (Serbie, Croatie, Albanie etc.) La pax ottomna (XV^e - XVI^e siècles)*, u: Les Aroumain, 1989., 88. s.

⁶⁷ BELDICEANU, Nicoară, *La région de Timoc-Morava dans les documents de Mehmed II et de Selim I.*, u: Revue des études roumaines, t. III.-IV. (Paris, 1957.), 111.-129.; Idem, *Sur les Valaques des Balkans slaves à l'époque ottomane (1450 - 1550)*, u: Revue des études islamiques, XXXIV (Paris, 1966.), pag. 83.-131.; Idem, *Les Valaques de Bosnie à la fin du XV^e siècle et leurs institutions*, u: Turcica III (Paris, 1975.), 122.-134.; DRAGOMIR, S., *Vlahii din nordul Peninsulei balcanice în evul mediu*, Bucarest, 1959.; BOJANIĆ-LUKAČ, Dušanka, *Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanuni*, u: Istorijski časopis, XVIII. (Beograd, 1971.), 255.-269.; CAZACU, Matei, op. cit., 83.

vilegije vrijedile samo u kapetanijama Varaždinskoga generalata, koji je obuhvaćao područje između Save i Drave. Time se socijalno i etnički Vlasi razlikuju od starosjedilačkoga stanovništva.⁶⁸

Međutim, tijekom XVII. stoljeća raznim administrativnim mjerama njihova se autonomna prava sve više sužavaju. Za vrijeme rata 1683.-1699. godine graničari se nastanjuju na otomanska područja, kao što je to bilo u Lici i Krbavi.⁶⁹

Slabljenjem Otomanskog Carstva Vlasi počinju gubiti svoj privilegirani položaj. Tako nastaje potpuni poremećaj u vrijednosnom sustavu. Na mjesto v o j n i k a , koji je do onda imao prvo mjesto u socijalnim i ekonomskim strukturama dolaze k i e l a t o r i , tj. karavanlije i trgovci. Urbanizacija carstva potiče naseljavanje u gradovima i samim time razvija se trgovina. Glavni nositelji trgovačke djelatnosti bili su Vlasi. Oni se bave ne samo kopnenom nego i prekomorskom trgovinom s Italijom i Venecijom, a od druge polovice XVIII. stoljeća i s Levantom.⁷⁰

Zapravo XVIII. stoljeće za Vlahe predstavlja zlatno doba trgovine. Naime, Karlovačkim mirom (1699.) i Beogradskim mirom (1739.) trgovačka je djelatnost dobila na zamahu. Ipak, nametanje novih pristojbi utvrđenih od Mlečana na uvoz iz Otomanskog Carstva uzrokovalo je propast mnogih trgovačkih obitelji u Moskopolju (alb. Voskopoji), Ohridu i drugim gradovima.⁷¹ Posljedica toga bilo je napuštanje pomorske trgovine preko Drača i trasiranje novog puta prema Beogradu, Mađarskoj, Austriji i Njemačkoj, Nizozemskoj, Poljskoj, Rusiji i drugamo. Time počinje i razdoblje velike emigracije Vlaha.

Dva su osnovna razloga tog velikog emigracionog pokreta Vlaha. S jedne strane ratovi, a s druge strane početak ubrzanog razvoja kapitalizma u Austro-Ugarskoj.⁷² Tada krajem XIX. stoljeća "pax ottomanica", koju Osmanlije nastoje uspostaviti nakon propasti svih kršćanskih država na Balkanu, a koja je podrazumijevala funkcioniranje jake razvijene regionalne trgovine u koju su bili uključeni ne samo Vlasi, nego i drugi balkanski narodi (Albanci, Grci i Slaveni), suočava s ogorčenom konkurencijom između vlaških i austrijskih trgovaca i obrtnika, uključujući i Srbe. To je dovelo do toga da su trgovci s područja Osmanskog Carstva, ako su se htjeli baviti svojom djelatnošću, morali primiti habsburško državljanstvo. I tako se pravoslavni Vlasi, koji su se pravno izjednačili s pravoslavnim trgovcima toga Carstva, ubrzano denacionaliziraju, konkretno nastaje srbizacija, iako je taj proces započeo još od 1850. godine pa nadalje.⁷³ U tom procesu u mnogome je učinkovito djelovala pravoslavna crkva, polazeći od shvaćanja da je pravoslavlje osnovni politički i državni te-

⁶⁸ MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 262., 264., 308., 316., 322., 333.

⁶⁹ CAZACU, Matei, op. cit., 91.

⁷⁰ Idem, 91.-93.

⁷¹ RUFFINI, Mario, *Un centro aromeno d'Albania: Moscopoli*, u: Dokumenti I, God. I., br. 1., Skopje, 2004., 51. ss.

⁷² DJUVARA, Neagu, *La diaspora aroumaine aux XVIII^e - XIX^e siècles*, u: Les Aroumains, 1989., 96., 98., 109. s.; SIDOVSKI, dr. Kočo, *Aromancite vo Makedonija i na Balkanot vo XVIII-ot vek*, u: Dokumenti I, God. I., br. 1., Skopje, 2004., 16.-17. s.

⁷³ SIDOVSKI, dr. Kočo, op. cit., 17.

melj svakog njezina vjernika. To shvaćanje svojstveno je svim pravoslavnim crkva-
ma na Balkanu. Ipak, pri tom nije uspjela promijeniti njihov mentalitet.

Vlasi se u dijaspori aktivno uključuju u sve vidove života sredine u kojoj žive. Oni postaju nositelji ekonomskog uspona, financijskoga kapitala, mecene na kulturno-prosvjetnom području, znanstvenici i kulturni djelatnici, političari i diplomati, nositelji visokih crkvenih dužnosti, teološko-filozofski mislioci, a u balkanskim državama nositelji su građanstva.⁷⁴ To je osobito karakteritično za Srbiju, gdje je literarno stvaralaštvo puno sarkazma, ironije i humora, bilo plod vlaškoga čovjeka. Dovoljno je spomenuti Jovana Steriju Popovića i Branislava Nušića. Iako su postali paradigma balkanskih naroda, ipak je, očuvanje vlaškog etničkog identiteta u dijaspori, ne samo na Balkanu, nego diljem Europe, usprkos njihova umijeća i sposobnosti za mimikriju, bilo, takoreći, nemoguće.⁷⁵

No, unatoč tome, vlaški se jezik, osobito ondje gdje su postojale veće zajednice, održao. Poznato je da su oni bilingvalni, odnosno poliglotti. Naime, osim vlaškog jezika kojim su komunicirali unutar obitelji ili međusobno, govorili su i jezik sredine u kojoj su živjeli. Budući da se u trgovačkim odnosima na Balkanskom poluotoku koristio grčki, koji je (zajedno s turskim u zemljama pod otomanskom vlašću) bio trgovački jezik, vlaški trgovci koji su govorili grčki i turski često se javljaju kao Grci, a samo ime otkriva da su bili Vlasi.⁷⁶

O jeziku srednjovjekovnih Vlaha ima malo podataka. Četiri su glavna dijalekta: arumunjski, istro-rumunjski, megleno-rumunjski i dako-rumunjski. Sve četiri jezične grupe pod snažnim su utjecajem jezika naroda s kojima žive.

S lingvističkog stajališta arumunjski je samosvojan i dijeli se u dvije grupe: sjevernu grupu čine dijalekti koji se govore na područjima Gopeša i Mulovišta, a južnu grupu čine oni koji se govore u Epiru, Tesaliji, sjevernoj Grčkoj i kod Olimpa. Osobitosti arumunjskoga pokazuju da se on još zarana udaljio od dako-rumunjskog. To jasno pokazuje da se arumunjski još od početka razvijao kao zaseban dijalekt i u drugom pravcu od dako-rumunjskog.⁷⁷

Dio Vlaha govorio je jednim likom rumunjskoga, koji je preživio u istro-rumunjskom⁷⁸ i u krčko-rumunjskom, odnosno veljotskom, koji se prestao govoriti u XIX.

⁷⁴ POPOVIĆ, D. J., *O Cincarima. Prilozi pitanja postanka našeg građanskog društva*. Drugo izdanje. Beograd, 1937.; PETKOVSKI, Boro, *Balkanskata čaršija. Mestoto i ulogata na Vlasite*. Skopje, 2000.; PAPANACE, Konstantin, op. cit., 119.-131.; JANJETOVIĆ D., Zoran, *Uloga Cincara u stvaranju srpske elite i modernizaciji srpskog društva*, u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, 6., Zagreb, 5.-7. listopada 2001. Zagreb, 2002., 173.-189. Priredili: Hans – Georg Fleck & Igor Graovac [Friedrich Naumann Stiftung]

⁷⁵ DJUVARA, Neagu, op. cit., 107. s.

⁷⁶ RUFFINI, Mario, op. cit., 51.

⁷⁷ ROSETI, A., *Geschichte der rumänischen Sprache. Allgemeine Begriffe*. Bukarest, 1943., 75.; ARVINTE, Vasile, *Le dialecte aroumaine*, u: RSG, I/ 2003., 159.-160 .

⁷⁸ ROSETI, A., op. cit., pag. 76.; KOVAČEC, August, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucarești, 1971.; Idem, *Istroromâna*, u: *Tratat de dialectologie românescă*, Craiova, 1984., 553.; Idem, *Jezik istarskih Rumunja*, u: *Annales – Annali za istarske in mediteranske študije – Annali di studi istriani*. Koper, 1995., 65.-74.; ARVINTE, Vasile, *Le dialecte istroroumain*, u: RSG, I/2003., 160.- 161.

stoljeću.⁷⁹ Karakteristika tog idioma jest rotacizam. Tragove jezika Vlaha nalazimo u hrvatskom stočarskom i ruralnom leksiku (*antrèšelj, žinžire* “desni” i sl.) u toponimiji (*Cincar* u Bosni, *Vrhure* na Krku) i u prezimenima (*Dančuo, Dančulović, Gavela, Kekez, Kožul, Mamula, Šerbula, Šugar, Žužul* i sl.).

Megleno-rumunjska grupa odijelila se kasnije od arumunjskog i prije Prvog svjetskog rata taj se dijalekt govorio na području Meglena, odnosno na području oko Vardara. On je tip arumunjskoga dijalekta, koji je pretrpio snažan utjecaj bugarskog jezika, i to dijalekta koji se govori na području Rodopa.⁸⁰

Dako-rumunjska grupa, koja je također zasebna, sastoji se od dijalekata koji se govore u Rumunjskoj, Ukrajini, Poljskoj, Moravskoj, Mađarskoj, Srbiji i Bugarskoj. I ta grupa sastoji se od niza dijalekata koji se u tekstovima pojavljuju još od XVI. stoljeća.⁸¹

Duh dijaspore u Europi i balkanski nacionalizmi nisu ostali bez odjeka ni utjecaja na rađanje i razvitak nacionalne svijesti raseljenog vlašskog etničkog elementa.⁸² Taj se duh nacionalne svijesti Vlaha može povezati s uporabom materinskog jezika u liturgiji, što je potvrđeno u cijeloj Europi još od XV. stoljeća. S druge strane, visoka intelektualna i kulturna razina Nove Akademije u Moskopolju (alb. Voskopoja) koja je osnovana 1744. godine,⁸³ iako indirektno, pridonio je promoviranju nacionalne svijesti među Arumunjima, odnosno Vlasima. Među mnogim poznatim intelektualcima važno mjesto zauzima Teodor Anastas Kavalioti i mnogi drugi koji su bili pod snažnim utjecajem škole Transilvanije, koja je na sjeveru bila žarište rumunjskog nacionalizma. Utjecaj te škole odražava se, s jedne strane, u tendenciji latiniziranja i dakoromaniziranja lingvističkih djela, ne upuštajući se u dijalektološke rasprave, a, s druge strane, radi se na pitanju etnogeneze Arumunja, odnosno Vlaha. Tako zapravo počinje “romanizacija” Vlaha raspršenih po Europi, primjerice u Austriji i Mađarskoj.⁸⁴ Na razvitak nacionalne svijesti utjecao je, među, ostalim, i nacionalni pokret u Makedoniji i ostalim dijelovima Otomanskog Carstva, koje je bilo u raspadanju, kao i uvođenje materinskog jezika u liturgiju i u škole. Duša toga pokreta bio je Apostol Mărgarita (1832.-1903.).⁸⁵

Carskim iradeom iz 1888. godine Vlasi dobivaju pravo osnivati nacionalne crkve. Patrijarhat je, ne birajući sredstva, proganjao vlaške popove, zatvarajući ih u mana-

⁷⁹ MULJAČIĆ, Žarko, *Über zwei Krkumänische Texte aus dem 18 Jarhundert*, u: Zeitschrift für Balkanologie, XII., 1., München, 1976., 51.-55.; Idem, *Integrazione mescolanza rifiuto. Incontri di popoli, lingue e culture in Europa dall' Antichità all' Umanesimo*, u: Atti del convegno internazionale, Cividale del Friuli 21 - 23 settembre 2000 a cura di Gianpaolo Urso, Roma, 2001., 277. s.; Idem, *O potrbi izrade hrvatsko-veljotskog rječnika (I analognih hrvatsko-dalmato- romanskih glosara)*, u: Filologija, knjiga 38. - 39., HAZU, Zagreb, 2002., 291. ss.

⁸⁰ ROSETI, A., op. cit., 76.-77.; ARVINTE, Vasile, *Le dialecte méglénoroumain*, u: RSG, I/ 2003., 160.

⁸¹ ROSETI, A. op. cit., 73. s.

⁸² PAPANAČE, Konstantin, op. cit., 29. ss.

⁸³ RUFFINI, Mario, op. cit., 48.

⁸⁴ PEYFUSS, M. D., *Les Aroumains à l'ère des nationalismes balkaniques*, u: Les Aroumains, 1989., 132.

⁸⁵ PEYFUSS, M. D., *Die aromunische Frage*, 54.-59.

stirima, izopčavajući ih, zabranjujući im da služe liturgiju na vlaškom jeziku, kojega da je Bog prokleo.⁸⁶

Turska je 22. svibnja 1905. priznala vlašku odnosno arumunjsku nacionalnost.⁸⁷ Time su Vlasi izjednačeni s ostalim nacionalnostima Carstva. To je izazvalo niz negativnih reakcija u susjednim državama i u Grčkoj. Patrijarhat je bio svjestan da se gubitkom Vlaha gubi solidna osnova grčkih pretenzija na Makedoniju. On se na početku ograničava više na formalne proteste, a kasnije, u suglasju s vladom u Ateni, organizira teror nad njima.⁸⁸ Grčko protivljenje nacionalnoj svijesti Vlaha pokazalo se u vrijeme balkanskih ratova i Bukureštanskog mira 1913. godine.⁸⁹ Komadanje Makedonije između Srbije, Bugarske i Grčke, dovelo je i do razbijanja etničkog korpusa Vlaha, što je zapravo značilo definitivno uništenje vlaškom naroda. Suočeni s činjenicom da je autonomija Makedonije neostvariva i da bi spasili ono što je moguće spasiti, Vlasi Pinda i područja između Gramosa i Bitola udružuju se radi ujedinjenja s budućom državom Albanijom u obliku autonomne provincije. Međutim, i ta je namjera bila neostvariva. Naime, Vlasi Pinda, nakon što im je grčka vlada obećala garancije za očuvanje njihova individualiteta, pripojili su se grčkoj državi.

Bukureštanskim mirom položaj Vlaha nije se poboljšao. Naime, već 1918. godine država SHS u Makedoniji zabranjuje nastavu u školama na materinskom jeziku. Između dvaju svjetskih ratova u Bugarskoj su bile samo dvije osnovne škole na vlaškom jeziku i jedna srednja, a u Albaniji je bilo dvadeset osnovnih škola i dva liceja na vlaškom jeziku. Ali i one su bile kratkoga vijeka. U Grčkoj su crkve i škole opstale sve do 1945. godine, ali s velikim poteškoćama. Naime, grčki Vlasi bili su kolonizirani u južnim predjelima Dobrudže. A u Srbiji, bez ikakvih skrupula, one su bile stavljene pod vlast Srba.⁹⁰

Nakon društveno-političkih promjena na Balkanu krajem XX. stoljeća položaj Vlaha nije se u biti promijenio. Naime, organizirane su kulturne udruge Vlaha, izuzev u Makedoniji, gdje su oni u preambuli Ustava Republike Makedonije priznati kao "dio vlaškom naroda", a 8. ožujka 2004. na II. općinskom sudu u Skopju registrirano je i Vlaško naučno društvo "Konstantin Belemače".⁹¹

Međutim, u znanstvenim krugovima u svijetu svakim danom sve više i više raste zanimanje za Vlahe i njihovu kulturu i jezik. Organiziraju se međunarodni znanstveni skupovi, izdaju se gramatike vlaškom jezika i druga znanstvena djela vlaškom znanstvenika, a i stranih.⁹²

⁸⁶ Idem, 59.-77.

⁸⁷ Idem, 93. s.

⁸⁸ PAPANAAČE, Konstantin, op. cit. 33. ss., 84.

⁸⁹ Idem, 38., BOECKH, Katrin, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*. R. Oldenbourg Verlag, München, 1996., 64. ss., 350. s.

⁹⁰ PEYFUSS, M. D., *Les Aroumains*, 1989., 143., 145.

⁹¹ Dokumenti, God. I., Broj 1., 2004., 3.

⁹² MIRDITA, Zef, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 390. s.

No, na kraju se postavlja osnovno pitanje: je li moguće napisati povijest Vlaha, odnosno Arumuna, naroda bez određenog državno-političkog teritorija i neovisnog duhovno-crkvenog autoriteta? To nije samo retoričko pitanje. Takvo pitanje postavlja i sami vlaški intelektualci i znanstvenici.⁹³

Naime, pritom se mora uzeti u obzir nekoliko činjenica, od kojih su najznačajnije demografija, geografska rasprostranjenost, gospodarska djelatnost te razni oblici emigracije i imigracije, da bi se utvrdilo obilježje vlaškog etniciteta. Povijest Vlaha moguće je pisati jedino ako se prihvati amalgativna interakcija, jer *“njihova prošlost pripada povijesti Bizanta, zatim Otomanskog Carstva i napokon svakoj od nasljednica balkanskih država, ne isključujući pri tome prirodne sukobe, jer su se u svako doba nacionalne manjine suprotstavljale većinskom stanovništvu zemlje, gdje ipak žive zajedno dok progresivna akulturacija ne izgladi i ne sravni razlike koje će nestati u općem interesu”*.⁹⁴

Upravo zbog toga, problem se vlaškog identiteta sada ne postavlja sa stajališta njihove etnije, nego sa stajališta kulturne manjine. Oni su sada albanski, bugarski, grčki, srpski, hrvatski i dr. građani koji govore jezik zemlje u kojoj žive. I, iako su uključeni u društveno-političke i kulturno-ekonomske tokove, ipak se njihova *“forma mentis”*, tj. njihov mentalitet, po kojem se izdvajaju u jednu zasebnu etničku grupu, nije izmijenio. Unatoč svim mogućim sredstvima koja su rabljena da bi se integrirali u društva u kojima žive, što je i učinjeno s velikim uspjehom, i bez obzira na određene uspjehe pravoslavnih crkvi i islamizacije u njihovoj denacionalizaciji u određenim sredinama u kojima žive, oni su i nadalje u svojoj svijesti, pa i u svojim reakcijama na određene pojave, ostali ono što jesu. Naime, može se reći da su ih pravoslavlje i razni drugi vjerski sustavi crkveno-institucionalno i duhovno-politički denacionalizirali, ali njihove legende, mitove, priče, običaje, anegdote, uzrečice i dalje odražavaju njihov samosvojni individualitet i specifični mentalitet.

⁹³ BALAMACI, N. S., *Can the Vlachs write own History?*, u: *Journal of the Hellenic Diasopor*, 17 – 1./1991., 9.–36.

⁹⁴ NĂSTUREL, P. Ș., op. cit., 47.

Wallachs, a people of many names

Zef Mirdita

Croatian Institute of History

Opatička 10

10000 Zagreb

Republic of Croatia

This paper succinctly discusses the history of Wallachs from the earliest historical record to the end of the twentieth century. In contrast to the original name 'Wallach' (also Walach, Wallachian, Vlach and Vlachian), the term 'Arumun' for ethnic Wallachs in the Balkans emerged as late as the eighteenth century. The etymology of the name 'Wallach' is tightly bound up with the ethnogenesis of Wallachs.

It is commonly assumed that the ethnic name Wallach is derived from the term *Volcae*, which was the name of a large Celtic people that, together with the Tectosages tribe, arrived to the territories of the Thracian tribe Besi in the Balkans through the territories of Dardania, Thrace and Macedonia in 280 and 279 BC. The long process of the Wallach ethnogenesis was also influenced by the immigrating Scythian peoples as well as Ital colonizers. The amalgamation of the diverse ethno-cultural elements continued even after the arrival of Avars and Slavs. The author concludes that Wallachs, although mixed with other ethnicities and cultures, are a separate and unique autochthonous palaeo-Balkan people that had never lived in the community with Romanians north of Danube.

In the discussion on the input of Wallachs in the Byzantine history, the author states that the name 'Wallach' is first mentioned in the tenth century. In the earlier era, from the Karakala edict (212 AD) onwards, Wallachs had been included within the Greek name *Rhomaioi*. As Wallachs began to leave that community, the name 'Wallach' started to appear in Byzantine texts. This is a consequence of their individualization and is, at the same time, a sign of their definitive entry into European history. It must be stressed that Byzantine authors used the term 'Wallach' in its ethnic meaning.

The typical form of the Wallach social organization is a collective, '*zadruga*', in Wallachian '*falkara*' and '*katun*'. These temporary settlements are characteristic for social organizations in steppes. The people known as Wallachs in Romania and Moldova inhabit large areas of the Balkans and are called Arumuns in Greece, Albania and Macedonia; Megleno-Romanians around the Macedonian-Greek border; and again Wallachs in Pindus – Olympia region. From this region, Wallachs began to migrate in the early era of the Turkish invasion.

Early on, Wallachs practiced Christianity of the Latin (Western) Rite, but in a later period Bulgarians forced upon them the Eastern Rite Christianity and the Slavic language. To control them both spiritually and politically, the emperor Basil II the

Murderer of Bulgarians founded in 1020 an independent episcopate for all Wallachs in the Balkans. Its headquarters were in Vranje and it was under the jurisdiction of the Ohrid arch-episcopate. Religiously, Wallachs were Arians or Semi-Arians. Their belief system, rich with Pagan elements, made their religious conversion less problematic. They first converted to the Bogomil faith and then to Islam.

Turkish sources first mention Wallachs in the fifteenth century, as Eflâki, Eflâkân. That term was used to designate 'various Romanized Balkan ethnic communities'. The High Porte thus used it in the ethnic sense.

Privileges enjoyed by Wallachs under the Ottoman rule of the Balkans were sanctioned with the 1468 compromise, which preceded their migration to Croatia and Bosnia. Like in Serbia, the immigration of Wallachs into Croatia took place between the twelfth and fourteenth centuries. The Habsburgs brought Wallachs to their borders in the early sixteenth century, to protect their empire from Turkish attacks. The settlement intensified post-1593. In their new homeland, Wallachs enjoyed autonomy formulated in the so-called *Statuta Valachorum*, a settlement with the Habsburgs from 1630. Wallachs, thus, were socially and ethnically different from the indigenous population. In the seventeenth century, their autonomous rights were significantly reduced. As the Ottoman Empire weakened, Wallachs lost their privileges.

The urbanization of the empire stimulated immigration into cities and the development of trade. For Wallachs, the eighteenth century was the golden era of trade. This was also the period of the great emigration of Wallachs caused by wars and early capitalism in the Austro-Hungarian Empire. In the late nineteenth century, merchants from the Ottoman Empire had to take Habsburg citizenship if they wished to pursue trade in the Habsburg regions. The bestowal to Christian Orthodox Wallachs of legal rights equal to those enjoyed by Christian Orthodox merchants from the empire encouraged the process of denationalization and in particular 'Serbization', which had begun as early as 1850. A key role in this development was played by the Serbian Orthodox Church.

We know little about the language of medieval Wallachs. There are four main dialects: Arumun, Istrian-Romanian, Megleno-Romanian and Dacian-Romanian. All of them were deeply influenced by the languages of the peoples with whom Wallachs lived. Traces of the Wallach languages persist in the Croatian rural and kettle-breeders' lexis, in toponyms and surnames.

Balkan nationalisms and the spirit of European diaspora exercised considerable influence upon the birth and development of the national awareness of the dispersed ethnic Wallachs. The development of the national spirit was affected by the national movements in Macedonia and other parts of the Ottoman Empire, as well as by the introduction of the maternal tongue into schools and into liturgy.

The 1888 imperial irade recognized the Wallachian right to establish national churches. In 1905, Turkey recognized the Wallachian (Arumun) nationality. This caused a wave of negative responses in neighbouring states and in Greece. The Greek opposition to the Wallachian national development became manifest during the Balkan

wars and the Bucharest peace in 1913. The partition of Macedonia and the annexation of Wallachs residing in the divided territories to Serbia, Bulgaria and Greece effectively destroyed the Wallachian people.

In the aftermath of late-twentieth century social and political changes in the Balkans, the status of Wallachs, in spite of the establishment of Wallachian cultural organizations, has remained unchanged. An exception is the Republic of Macedonia where the preamble of the Constitution recognizes Wallachs as '*part of the Wallach nation*'.

The question we need to ask is: is it possible to write a history of Wallachs (Aru-muns), a people without their political territory and without an independent religious authority? The author concludes that the history of Wallachia may be written only if we accept the amalgamating interaction, in spite of the fact that '*their history belongs to the Byzantine history, to the history of the Ottoman Empire, and finally to the histories of each of the Balkan successor countries. This does not exclude natural conflicts, as at all times national minorities oppose the majority of the country where they all live together—until the moment when the progressive acculturation evens out the differences, in their common interest.*'

It is for that reason that the problem of their identity now arises not from the standpoint of their ethnicity but their status as a cultural minority. They are now Albanian, Bulgarian, Greek, Serbian and Croatian citizens and they speak the language of the country in which they live. Yet although they are part of social-political and cultural-economic developments, their mentality, which makes them a separate ethnic group, has remained unchanged.

Keywords: Arămān, Wallach, Volcae, Walch, Welsch, Latinity, Romanesque, Balkans, Christianity, Arianism, Semi-Arianism, Christian Orthodox Church, Bogomilism, Islam, diaspora